

Мотивація абітурієнтів при виборі професії як чинник ефективності освітньої діяльності ВНЗ

С. А. Ісаєнко

Державний університет інфраструктури та технологій (Україна, м. Київ)
Corresponding author. E-mail: svit.isaienko@gmail.com; isaenko_SV@ukr.net

Paper received 07.10.18; Accepted for publication 15.10.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-180VI74-06>

Анотація. Питання формування професіонала надзвичайно актуальні у XXI столітті. У статті аналізується ступінь усвідомленості професійного самовизначення абітурієнтів і його вплив на формування особистості майбутніх фахівців. Авторка вважає, що одним із головних завдань системи вищої освіти є наразі цілеспрямована робота щодо формування особистості майбутніх фахівців із обов'язковим урахуванням їхнього більш пізнього включення у процес професійної підготовки.

Ключові слова: свідомий професійний вибір, мотивація, особистість майбутнього фахівця, педагогічний вплив, ефективна освітня діяльність.

Вступ. Загальновідомо, що основним завданням системи вищої освіти будь-якої країни є підготовка висококваліфікованих фахівців для народного господарства. Проте, світові глобалізаційні процеси трансформують це завдання-мінімум у найактуальніші виклики, які постають перед вищою школою. Це – підготовка не просто фахівця, здатного забезпечити стале функціонування галузі, а конкурентоспроможного професіонала, який забезпечить швидкий розвиток економіки країни та перебування її серед провідних економік світу. Одна із проблем у реалізації такого завдання для системи вищої освіти України постає уже на етапі проведення вступної кампанії: найбільш популярні професії серед вступників не є найбільш затребуваними для економіки країни. За результатами вступу 2017 року найпопулярнішими спеціальностями серед вступників в Україні стали «Філологія», «Право», «Менеджмент», «Медицина», «Комп'ютерні науки», «Туризм», «Середня освіта», «Психологія», «Економіка», «Інженерія програмного забезпечення» [1]. Під час вступної кампанії 2018 року збільшено держзамовлення на вчителів, фахівців із ІТ, аграрних та природничих наук, математики та статистики [2]. Однак, статистика вступної кампанії 2018 року свідчить, що найбільш популярними серед абітурієнтів залишалися право, філологія, середня освіта, менеджмент та медицина [3]. Вибір професії – чи не головний вибір у житті людини, який для кожного окремого індивіда часто означає вибір власної долі. Не буде перебільшенням сказати, що вибір майбутньої професії – це та точка, в якій перетинаються інтереси особистості та суспільства, де можливе та необхідне поєднання особистих і загальносуспільних інтересів. Ступінь усвідомленості та розуміння мотивів власного професійного вибору студента впливає на його ставлення до навчальної діяльності та на стиль навчання студента, а, отже, на ефективність опанування майбутньої професії, на якість підготовки випускника ВНЗ до майбутньої професійної діяльності, на результативність роботи ВНЗ й ефективність усієї системи вищої освіти [4]. За нашим переконанням, зазначене вище свідчить про значущість дослідження ступеня усвідомленості професійного вибору для забезпечення ефективної освітньої діяльності ВНЗ.

Метою даної статті є аналіз мотивів вибору професії сучасними абітурієнтами та впливу такої мотивації на ефективність освітньої діяльності вищого навчального

закладу.

Короткий огляд публікацій за темою. Формуванню та розкриттю окремих сторін особистості студента у процесі підготовки висококваліфікованого фахівця присвячені дослідження багатьох провідних вітчизняних та іноземних учених. Психологічні та психофізичні особливості студентів вивчали Б.Г. Ананьєв [5], І.С. Кон [6], В.Т. Лісовський [7], В.В. Рибалка [8] та ін. Особливу увагу вивченню психофізичного розвитку студентів, його проявів в умовах індивідуальної і колективної діяльності приділяв Б.Г. Ананьєв [5]. Розвиток Б.Г. Ананьєвим діагностики психофізіологічних функцій, станів і властивостей особистості надає сучасним педагогам інформацію про можливість всебічного вивчення діяльності та розвитку студентів, а також «чинників і умов, які визначають продуктивність і успішність їхньої діяльності, залежність від розвитку та вплив на розвиток, вплив на структурутворення людини» [5, с. 26]. На думку Б.Г. Ананьєва, у вищому навчальному закладі відбувається «перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, та інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією, з іншого» [5, с. 7].

Серед наукових досліджень, присвячених вивченню соціально-психологічного портрету студентства певний інтерес викликає робота Л.Я. Рубіної [9]. Специфічними рисами студентства, детермінованими особливостями життєдіяльності, характером навчання і ставленням до своєї професійної підготовки, Л. Рубіна вважала свідоме орієнтування студентів на отримання вищої освіти та високої професійної підготовки. За даними, які радянська соціолог наводить у своїй роботі «Советское студенчество. Социологический очерк», половина студентів приймає рішення про вступ до вищого навчального закладу за три-чотири роки до вступу, біля третини – за рік і менше. Стосовно вибору певної спеціальності, а отже, і конкретного вищого навчального закладу, то, за її ж даними, більшість студентів (близько 60,00 %) визначаються лише за рік чи менше до вступу. Ті, хто обрав спеціальність за три-чотири роки до вступу, складають лише одну четверту частину опитаних [9, с. 84–86]. Дані, отримані в науковому дослідженні Л. Рубіної, базуються на аналізі особливостей студентства другої половини минулого століття. Однак, твердження Л. Рубіної про те, що «професійна орієнтація студентства відбувається пізніше, від-

повідно, вона є менш стабільною і може в майбутньому привести до розчарування в обраній професії. До того ж таке професійне самовизначення відбивається на ставленні студентів до навчання, зниженні якості професійної підготовки» [9, с. 86–87], залишається актуальним дотепер. Висловимо власне переконання, що у навчально-виховній роботі вишу та в процесі формування професіоналів цю особливість студентства не можна ігнорувати.

Результати та їх обговорення. Наше дослідження, проведене на базі Державного економіко-технологічного університету транспорту ще в 2001–2005 рр., засвідчило наявність подібних проблем серед першокурсників [цит. за 10]. Так, менше однієї п'ятої частини студентів приймали рішення про вступ до вищого навчального закладу більше, ніж за рік до вступу. Відсоток студентів, які вирішили вступити до вищого навчального закладу за рік до вступу, коливався у ці роки від 33,30 % до 73,60 %, а відсоток студентів, які остаточно визначилися менш, ніж за рік до вступу, був значним і коливався від 18,40 % до 51,00 % [Там само]. У 2010 р., щоб виявити зміни у ставленні до свого професійного вибору та проаналізувати їхню динаміку, ми провели аналогічне опитування серед першокурсників НУХТ (64 особи) та ДЕТУТ (79 осіб). Це опитування показало, що у 2010 р. переважна більшість першокурсників визначилася, де отримувати вищу освіту, приблизно за два роки до закінчення школи – 59,38 % (студенти НУХТ) і 46,94 % (вступники ДЕТУТ). За рік до вступної кампанії із майбутнім вишем визначилися 31,25 % студентів НУХТ і 30,61 % студентів, які вступили до ДЕТУТ. Зіставляючи отримані дані із даними 2001–2005 рр., ми зробили висновок, що абітурієнти 2010 р. характеризувалися загалом більш серйозним ставленням до професійного самовизначення, проте констатувати наявність високого ступеня свідомості професійного самовизначення серед студентства було некоректним [11].

Актуалізація проблеми забезпечення економіки України висококваліфікованими фахівцями (в тому числі й інженерами) спонукала нас звернутися до попереднього досвіду і провести аналогічне описанням вище опитування вступників 2018 року на спеціальності інженерно-технічного профілю. Загалом в опитуванні узяли участь 86 студентів першого року навчання Державного університету інфраструктури та технологій (м. Київ). За нашими даними 30,23 % вступників визначилися із майбутньою професією більше, ніж за два роки до вступу. За два роки до вступу у своєму виборі вищого навчального закладу визначилися 37,21 % вступників. І менше, ніж за рік до вступу свій вибір зробили 32,56 % респондентів.

Важливою передумовою формування особистості професіонала є мотивація професійного самовизначення, оскільки саме мотивація впливає на ставлення студентів до навчання (читай – до опанування своєї професії). Мотивація вибору студентами спеціальності завжди була неоднорідною. Так, за даними вже цитованого дослідження Л. Рубіної, більшість студентів (64,80 %) свій вибір професії пояснили її відповідністю своїм здібностям, майже 50,00 % – указали на можливість отримати «цікаву роботу» [9, с. 87–89]. Проте серед причин вибору вищого навчального закла-

ду зазначалися і такі: «відсутність інших варіантів», «наближеність інституту до місця проживання», «наявність гуртожитку», які авторка соціологічного дослідження визначає як випадкові фактори вибору навчального закладу [Там само].

Результати дослідження, проведеного нами у 2001–2005 рр., свідчать, що недостатньо свідомо здійснили вибір своєї майбутньої професії від 50,00 % до 80,00 % студентів [10, с. 72]. Упродовж 2001–2005 рр. частина студентів, які зробили вибір майбутньої професії свідомо, коливалася від 5,20 % до 20,50 % (мотивом їхнього професійного самовизначення є бажання «бути інженером»), переважно свідомим, на нашу думку, був вибір професії у студентів, частина яких складала від 16,90 % до 34,20 % (мотив – «бажання мати вищу (технічну) освіту»). Байдужість до обраної професії виявили менш, ніж 0,50 % студентів (від 0,30 % до 0,45 %) [10, с. 73–74]. У 2010 р. проведене нами опитування показало наступне: 1) 35,94 % першокурсників НУХТ (економічний профіль) і 41,78 % студентів, які вступили до ДЕТУТ (інженерно-технічні спеціальності), назвали мотивом вибору ВНЗ «бажання отримати престижну професію»; 2) другим за значущістю мотивом вибору ВНЗ у студентів було «бажання отримати вищу освіту»; 3) третім в ієрархії мотивів вибору ВНЗ студенти НУХТ указали «бажання заробляти справжні гроші» (9,38 %), а студенти ДЕТУТ – «бажання стати інженером» (13,92 %); 4) «бажання заробляти справжні гроші» займає четверте місце за значущістю в ієрархії мотивів вибору ВНЗ у студентів ДЕТУТ (10,13 %), для студентів НУХТ це – «бажання батьків, щоб я тут навчався» (6,25 %) і «бажання мати нових друзів» (6,25 %) [11, с. 392–401].

Проводячи обробку результатів опитування першокурсників 2018 р., усі відповіді були нами об'єднані у декілька груп залежно від узагальнюючої характеристики відповіді. Так, мотив вибору вищого навчального закладу та профілю майбутньої професійної діяльності – «бажання бути інженером» (20,93 %), на нашу думку, можна вважати виявом свідомого професійного самовизначення студентів. Сюди ж ми віднесли відповідь респондента «бажання мати улюблену професію» (1,16 %), подану як власний варіант. Мотив «бажання мати вищу освіту» (32,56 %) ми вважаємо свідченням переважно свідомого вибору професії (сприйняття вищої освіти як цінності, безперечно, є позитивним, але чи бачать ці студенти себе інженерами в майбутньому?). Мотиви «бажання мати престижну професію» (25,58 %), «бажання мати розповсюджену професію» (2,33 %) і «бажання заробляти справжні гроші» (6,98 %) ми відносимо до недостатньо свідомого самовизначення, здійсненого на основі суб'єктивних критеріїв вибору майбутньої професії. Мотиви «бажання батьків, щоб я тут навчався» (3,49 %), «бажання мати нових друзів» (0 %) чи «бажання уникнути служби в армії» (6,98 %) є свідченням відсутності свідомого вибору професії, оскільки цей вибір базується на потребі вирішення власних психологічних і соціальних проблем. Відповіді на кшталт «мені однаково, де вчитися» або «у мене не було іншого вибору» ми, як і у попередніх дослідженнях, вважали показником відсутності свідомого вибору професії.

У таблиці 1 представлено результати проведених у

різні періоди опитування серед студентів-першокурсників у відсотках від загальної кількості

опитаних, що ілюструє ступінь усвідомленості свого професійного самовизначення сучасними студентами.

Таблиця 1. Ступінь усвідомленості студентами свого професійного самовизначення

№		Часові межі дослідження		
		2001-2005 рр.	2010 р.	2018 р.
		Кількість респондентів (у %)		
		325 (ДЕТУТ)	79 (ДЕТУТ)	86 (ДУІТ)
1	свідомий вибір професії	5,20–20,50 %	13,92 %	22,09 %
2	переважно свідомий вибір професії	16,90–34,20 %	17,72 %	32,56 %
3	недостатньо свідомий вибір професії	50,00–80,00 %	54,44 %	34,88 %
4	відсутність свідомого вибору професії	0,30–0,45 %	6,33 %	10,47 %

Загалом, можна стверджувати, що кількість вступників до вишів із мотивацією свідомого та переважно свідомого вибору професії у 2018 р. значно збільшилася порівняно із попередніми роками. Певну тривогу викликає паралельне збільшення частки абітурієнтів, що байдуже ставляться до обраної професії чи обраного вищого навчального закладу. Однак, як свідчать цифри, більшість студентів усе ще здійснює вибір своєї майбутньої професії недостатньо свідомо, а отже, об'єктивно не включається у навчально-виховний процес одразу після вступу до вищого навчального закладу. Цілеспрямоване і систематичне проведення проф-орієнтаційної роботи у школі, безперечно, забезпечувало б утворення особистісно-значущого сенсу вибору професії, певну професійну спрямованість, готовність до активної діяльності щодо формування власної професійної компетентності та культури. Але порадицею щодо вибору майбутньої професії (за даними наших педагогічних інтерв'ювань) найчастіше стають батьки, родичі, друзі та знайомі, які послуговуються фінансово-економічними та власними індивідуально-світоглядними аргументами. Додатковим підтвердженням цієї тези ми вважаємо переважаючий показник (47,2 %) мотиву «бажання заробляти справжні гроші» серед респондентів – вступників на спеціальності, пов'язані з комп'ютерними науками та застосуванням у різних галузях економіки ІТ технологій.

Висновки. Дослідження мотивації абітурієнтів щодо ступеня свідомого вибору професії, проведені нами у різні часові періоди, носять власне не соціологічно-репрезентативний характер, а виявляють характерні для абітурієнтського загалу панівні тенденції. Однак, виявлення таких тенденцій, їхній аналіз та пошук шля-

хів подолання їхніх негативних впливів є надзвичайно актуальними і на сьогоднішньому етапі розвитку системи вищої освіти України. Спираючись на викладене вище можна сформулювати такі висновки:

1. За сучасних умов розвитку суспільства як ніколи раніше актуальним є питання формування особистості фахівців, у якій поєднуються високий професіоналізм, інтелігентність, соціальна зрілість і творчий пошук. Але на практиці аналіз якості підготовки майбутніх спеціалістів у вишах України свідчить, що багатьом з них бракує самостійності, ініціативи, винахідливості, уміння творчо підходити до складних проблемних ситуацій у нових умовах господарювання.

2. Такий стан справ, на нашу думку, складається і через недостатню увагу в системі освіти України до рівня умотивованості та ступеня усвідомленості професійного самовизначення молодої людини. У цьому контексті для забезпечення результативності роботи ВНЗ необхідні переосмислення змісту та методів освіти та виховання сучасного спеціаліста, його професійної компетентності та культури, розробка і послідовна реалізація гуманістичної концепції викладання. Головним завданням вищої школи залишається пошук і використання таких ефективних, дійових і активних форм, методів, принципів навчально-виховного впливу, які б максимально враховували вимоги сучасного етапу розвитку суспільства щодо рівня професійної підготовки та особистості фахівця, органічно вписувались у нову модель вищої школи, сприяли б інтеграції вищу, виробництва та науки. Адже саме це – постійно діючий чинник ефективності освітньої діяльності вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

- ТОП-10 найпопулярніших професій серед вступників в Україні [Електронний ресурс]. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/top10-naipopuliarnishykh-profesii-sered-vstupnykiv-v-ukraini-infohrafika-155068.html> (дата звернення 18.09.2018). Назва з екрану.
- Вступна кампанія 2018: найбільш затребувані спеціальності [Електронний ресурс]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180711-vstupna-kampaniya-2018-najbilsh-zatrebuvani-spetsialnosti/> (дата звернення 18.09.2018). Назва з екрану.
- Вступна кампанія в Україні: названі найпопулярніші професії у 2018 році [Електронний ресурс]. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/city/events/vstupna-kampaniya-v-ukraini-nazvani-najpopulyarnishi-profesii-u-2018-rotsi.htm> (дата звернення 18.09.2018). Назва з екрану.
- Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: основы педагогики творчества. Казань, 1988. 236 с.
- Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. М., Педагогика, 1977. 371 с.
- Кон И. С. Юность как социальная проблема. М., 1973. С. 22–51.
- Лисовский В. Т., Дмитриев А. В. Личность студента. Л., 1974. 184 с.
- Рыбалко В. В. Психологическая структура способностей личности к научно-техническому творчеству. К., 1990. 17 с.
- Рубина Л. Я. Советское студенчество: социологический очерк. М., Мысль, 1981. 207 с.
- С. Ісаєнко Формування професійної культури у студентів інженерних спеціальностей. Актуальність, потенціал, педагогічні технології. Saarbrücken, LAP Lambert Academic Publishing, 2017. 236 с.
- Климова О.В., Ісаєнко С.А. Свідоме професійне самовизначення у контексті формування особистості майбутнього фахівця. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Вип. 155, ч. 2. К., 2010. 502 с.

REFERENCES

1. TOP-10 most popular professions among entrance candidates in Ukraine [Electronic resource]. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/top10-naipopuliarnishykh-profesii-sered-vstupnykiv-v-ukraini-infohrafika-155068.html>. Title from screen.
2. Entrance campaign 2018: the most required specialties [Electronic resource]. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180711-vstupna-kampaniya-2018-najbilsh-zatrebuvani-spetsialnosti/>. Title from screen.
3. Entrance campaign in Ukraine: most popular professions in 2018 named [Electronic resource]. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/city/events/vstupna-kampaniya-v-ukraini-nazvani-najpopulyarnishi-profesii-u-2018-rotsi.htm>. Title from screen.
4. Andreev V. Dialectics of education and self-education of a creative personality: fundamentals of creativeness pedagogy. Kazan, 1988. 236 s.
5. Ananiev B. On the problems of modern human sciences. M., Pedagogika, 1977. 371 s.
6. Kon I. Youth as a social problem. M., 1973. S. 22–51.
7. Lisovskyi V. & Dmitriev A. Personality of a student. Leningrad, 1974. 184 s.
8. Rybalko V. Psychological structure of a personality abilities to scientific and technical creativeness. K., 1990. 17 s.
9. Rubina L. Soviet studentship: sociological essay. M., Mysl, 1981. 207 s.
10. Isaienko S. Formation of professional culture in students of engineering. Topicality, potential, pedagogical technologies. Saarbrücken, LAP Lambert Academic Publishing, 2017. 236 s.
11. Klymova O. & Isaienko S. Conscious professional self-determination in the context of future specialists' personality forming. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu biorekursiv ta pryrodokorystuvannia Ukrainy. Vyp. 155, ch. 2. K., 2010. 502 s.

Profession choice motives of entrance candidates' as a factor of efficient educational activities of a higher education institution

S. A. Isaienko

Abstract. The issues of specialists' forming still keep being of high topicality in the XXI c. In the article the problem of future specialists' personality forming in the present conditions of higher professional education system development in Ukraine has been analyzed. The author considers the work aimed at future specialists' personality forming to be one of the main tasks of professional education system.

Keywords: *conscious professional choice, motivation, future specialists' personality, pedagogical influence, efficient educational activities.*